

rig mogelijk is aangegeven (in later jaren bijna van maand tot maand) welke titels er achtereenvolgens verschenen, een register op de afzonderlijk verschenen werken, een register op namen van personen die op enigerlei wijze meewerkten (van vertaalde schrijvers tot illustratoren) en een register op namen van andere personen en instanties die betrokken waren bij de afzonderlijke publicaties, zoals typografische ontwerpers, fotografen en uitgevers.

In hun inleiding verdelen de samenstellers de publicatiecarrière van Claus in drie perioden: van even voor zijn debuut in 1947 tot 1957 is hij op zoek naar uitgevers die zijn werk het best (en op de beste condities), op de markt kunnen brengen; vanaf 1957 kiest hij definitief voor de Bezige Bij en sinds 1977 laat hij naast de reguliere uitgaven veel bibliofiele edities verschijnen.

Net als andere naoorlogse auteurs als Hermans en Mulisch, profiteert Claus aan het einde van de jaren vijftig van de grote generatie jonge lezers die zich aandient. Werden van zijn eerste publicaties bij de Bezige Bij 400 tot 500 exemplaren per jaar afgezet, nu schieten de oplagecijfers omhoog, mede door de introductie van het pocketboek. In de herdrukken die daardoor noodzakelijk zijn, betoont Claus zich geen zorgvuldig tekstbezorger. Hij vraagt zijn uitgeverij om redactionele bijstand, maar ook de Bezige Bij munt niet uit in nauwkeurigheid, want sommige zetfouten worden jarenlang gehandhaafd. Voor een herdruk van *Het verdriet van België* bestaat deze uitgeverij het zelfs terug te keren naar een niet herziene versie van de tekst, nadat eerder een aantal uitgaven met correcties was verschenen.

Uit dit voorbeeld mag niet worden afgeleid dat de samenstellers alle varianten hebben geregistreerd. Dit infernale karwei blijft liggen voor degenen die ooit het verzamelde werk zullen editoren. Daaraan voorafgaand zal eerst een bibliografie van de verspreide publicaties moeten worden vervaardigd, alsook een beschrijving van de manuscripten, twee ondernemingen die veel energie zullen vragen.

Voor hun bibliografie van de afzonderlijk verschenen werken hebben de samenstellers zich georiënteerd op *Het bibliografische universum van Willem Frederik Hermans* (2000), samengesteld door Frans A. Janssen en Sonja van Stek. Er zijn echter verschillen. Anders dan hun Vlaamse collega's verwijzen Janssen en Van Stek naar voorpublicaties. Zij konden dan ook beschikken over *Schrijven is verbluffen. Bibliografie van de verspreide publicaties van Willem Frederik Hermans*, in 1996 gepubliceerd door Rob Delvigne en Frans A. Janssen. Zij vermelden verder dat er varianten zijn (niet welke). Deze informatie

wordt in de Claus-bibliografie niet verstrekt. Zo wordt in de inleiding opgemerkt dat Claus de tweede drukken van *De Metsiers* en *De hondsdagen*, tegen zijn gewoonte in, grondig herzag. In de eigenlijke bibliografie is daar niets over te vinden. De samenstellers van de Claus-bibliografie hebben geen vertalingen van de werken opgenomen, Janssen en Van Stek doen dit wel. Zij hebben bovendien in een bijlage de roofdrukken verzameld. De Claus-bibliografie schenkt daar geen aandacht aan.

Er valt ongetwijfeld nog veel te wensen, maar *Hugo Claus. Voor twaalf lezers en een snurkende recensent* stemt vooral dankbaar, omdat het boek een schat aan informatie bevat die een onderzoeker van Claus' werk, maar ook de niet-professionele lezer, goed kan gebruiken.

Tot slot een vraag over de publicatievorm. Was het niet verstandig geweest de bibliografie (ook) digitaal openbaar te maken? De bereikbaarheid zou groter zijn en de onvermijdelijke correcties en aanvullingen zouden terstond beschikbaar zijn. Hoe dan ook, de bibliografie verdient meer belangstelling dan die van een dozijn lezers en een mentaal afwezige criticus.

G.F.H. Raat

Elly Kamp, *Iedereen zei, dat is pornografie. Willem Frederik Hermans en de ontvangst van De tranen der acacia's*. Amsterdam: Aksant, 2005. – 96 pp. ISBN 90 5260 200 x. € 12,-

Ad Fransen, *W.F. Hermans, een Hollander in Parijs*. Amsterdam: Uitgeverij Podium, 2005. – 175 pp. ISBN 90 5759 117 0

In zijn dissertatie *Tussen landverraad en vaderlandsliefde: de collaboratie in naoorlogs proza* (1994) beweert R.M. Wolfswinkel dat *De tranen der acacia's* van Willem Frederik Hermans bij verschijning 'voor grote consternatie en verontwaardiging' zorgde. Behalve de openhartigheid waarmee Hermans over seksualiteit schreef, was daaraan 'de visie (...) op verzet en collaboratie' debet. 'Over het algemeen reageerden de tijdgenoten furieus op *De tranen der acacia's*', stelt Wolfswinkel. Hij voegt daaraan toe: 'Het is niet moeilijk om te begrijpen waarom met name uit kringen van het voormalige verzet woedend is gereageerd op *De tranen der acacia's*.'

Het opmerkelijke aan deze voorstelling van zaken is dat zij volstrekt in strijd is met de historische werkelijkheid. De tijdgenoten waren niet afwijzend en het voormalige verzet ignoreerde de roman, hoewel de illegaliteit, gerepresenteerd

door de irritante opschepper Proost, er slecht afkomt. Pas na de publicatie van *De donkere kamer van Damokles*, in 1958, werd er met terugwerkende kracht, vooral bij monde van Jef Last, protest aangetekend tegen de wijze waarop het verzet in *De tranen der acacia's* is beschreven.

Deze correctie is te vinden in *Iedereen zei, dat is pornografie*, een kleine studie van Elly Kamp over de ontvangst van *De tranen der acacia's*. Zij laat zien dat *De tranen der acacia's* overwegend positief werd ontvangen, ook door invloedrijke critici als Vestdijk, Bordewijk en Gomperts. Slechts een kleine minderheid velde een negatief oordeel. Steen des aanstoots was vooral de nihilistische levenshouding, die tot uiting zou komen in de vrijmoedige weergave van seksuele handelingen. Pas later heeft het beeld postgevat dat de roman, en de schrijver ervan, terstond werd vergeuisd.

Aan het ontstaan van deze mythe heeft Hermans zelf het nodige bijgedragen, nog niet in de eerste periode na de publicatie van de roman, maar wel in de jaren daarna. Het valt moeilijk te achterhalen wat Hermans hiertoe heeft gebracht. Doelbewust bedrog lijkt niet aannemelijk. Waarschijnlijk waren het zijn gevoel van miskenning en zijn niet te bevredigen behoefte aan erkenning, die hem in retrospectief alleen tegenwerking deden zien.

Hermans was een auteur die weinig aan het toeval wenste over te laten, omdat hij ervan door-drongen was welke omineuze rol het kon spelen. Derhalve organiseerde hij zijn literaire werk niet alleen met een grote precisie, maar begeleidde hij het via interviews, poëtische essays en eigen interpretaties. En ook op het beeld van zijn literaire loopbaan trachtte hij invloed uit te oefenen, zoals Kamp demonstreert. Hij heeft daar enig succes mee gehad, want in de Zuid-Afrikaanse editie van *De tranen der acacia's* neemt E.C. Britz in zijn inleiding bij de roman de visie van Hermans klakkeloos over. Maar ook andere literatuurbeschuwers sluiten zich daarbij aan.

Kamp zet een ander helder uiteen in haar monografie, waarvan de ondertitel goed de dominante rol van Hermans laat uitkomen in het beeld van de receptie van zijn tweede roman: *Willem Frederik Hermans en de ontvangst van De tranen der acacia's*. Jammer vind ik het, dat zij niet meer aandacht heeft besteed aan andere aspecten van de roman, zoals de verteltechniek en de thematiek. Het duurt enige decennia, voordat de literatuurbeschuwing daarvoor belangstelling kan opbrengen. Welke invloed heeft Hermans gehad op deze verschuiving in de interesse?

In 2005 publiceerde Ad Franssen een reeks van zes artikelen in *HP / De Tijd*. Deze zijn nu ge-

bundeld onder de titel *W.F. Hermans, een Hollander in Parijs*. In de titel tekent zich zijn geïsoleerde positie af in de Franse hoofdstad, al had die vermoedelijk meer te maken met zijn karakter dan met zijn nationaliteit.

Aan zijn boek heeft Franssen een motto van Hermans meegegeven, ontleend aan *Door gevaarlijke gekken omringd*. In het citaat wordt geponeerd dat niemand verheven is 'boven alledaagse onderwerpen en angsten'. Daarmee is de toon gezet: het boek van Franssen heeft een sterk anekdotisch karakter. Dat Hermans de auteur is van een intrigerend oeuvre, speelt een marginale rol. Als het al ter sprake wordt gebracht, is het om er biografische gegevens aan te ontlent of om een vergelijking te trekken met de werkelijkheid die eraan ten grondslag ligt. Gezien zijn door Franssen gereleveerde afkeer van biografen en lieden die geïnteresseerd zijn in het waarheidsgehalte van literatuur, zou Hermans weinig op hebben gehad met het boek waarin hij centraal staat.

Voor de studie van Hermans' werk is *W.F. Hermans, een Hollander in Parijs* vrijwel waar-deloos. De lijst van geraadpleegde bronnen bevat enkele studie over dit oeuvre. Franssen heeft zich volledig geconcentreerd op de persoon Hermans en daarvan een zorgvuldig portret geschilderd. Veel nieuws bevat dit overigens niet. Uit het boek rijst het bekende beeld op van een eigenzinnige en vooral eenzame man. Aanvankelijk ervaart Hermans de verhuizing naar Parijs als een bevrijding, maar na een aantal jaren gaat het isolement knellen.

Er gebeurt weinig in deze Parijse jaren (1973-1991), afgezien van de aanslag die een geestelijk gestoorde man op 5 december 1988 pleegt op Hermans en zijn echtgenote. Daarom wordt relatief veel ruimte gegeven aan kwesties die buiten de beschreven periode vallen, zoals Hermans' moeizame betrekkingen met Franse uitgevers en het conflict aan de universiteit van Groningen, de directe aanleiding om zich in Parijs te vestigen.

Wat na de lectuur van *W.F. Hermans, een Hollander in Parijs* blijft hangen, is het beeld van een tragische en eenzame man, die zich bewust is van zijn isolement. Veelbetekend is zijn laatste droom, die hij op zijn sterfbed vertelt aan zijn vriend Raymond Benders. Daarin bevindt hij zich 'op een grote vakte. Hij stond er te plassen. Ineens werd hij op zijn schouders getikt en meegenomen. Vervolgens werd hij in een rommelhok opgesloten en bij de vodden achtergelaten. Op een gegeven moment ging er een gordijn open en had hij uitzicht op een bouwput in Brussel waar het nieuwe parlement verrees. Daarbuiten was het volle leven aan de gang, maar hij voel-

de zich ervan afgesloten, kon er niet bij komen.' (p. 166) Het lijkt een vroeg verhaal van Hermans, geschreven in de nachtmerrieachtige trant die zijn eerste werk vaak kenmerkt. Waarmee de lezer toch nog een glimp opvangt van een imposant oeuvre dat overigens in het boek van Fransen nagenoeg onzichtbaar blijft.

G.F.H. Raat

H. Schultink, *Van onze taalkundige medewerker. Kronieken 1954-1962*. Bezorgd door Cecile A. Portielje en Jan Noordegraaf. – Amsterdam: Stichting Neerlandistiek v.u. / Münster: Nodus Publikationen, 2005. (Cahiers voor Taalkunde 22) – ISBN 3 89323 528 0 (Nodus Publikationen). ISBN 90 72365 86 0 (Stichting Neerlandistiek v.u.)

'De maatschappelijke autoriteit van de taalkundige en inzonderheid van de neerlandicus is in ons land gering', constateert Henk Schultink in een bijdrage die onder de titel 'Krant en taalwetenschap' op 25 augustus 1956 verscheen in de toenmalige NRC. Het was het eerste artikel in een nieuwe taalkundige rubriek, waarmee de latere Utrechtse hoogleraar Algemene Taalwetenschap beoogde 'kritische voorlichting te geven uit de werkplaats der taalkunde'. De bijdragen 'van onze taalkundige medewerker' verschenen tussen 1956 en 1960 en ze zijn onlangs door Cecile Portielje en Jan Noordegraaf gebundeld, aangevuld met een aantal eerdere stukjes over taal voor de NRC en een artikel uit 1962 voor dezelfde krant naar aanleiding van het afscheid van C.B. van Haeringen als hoogleraar Nederlandse taalkunde in Utrecht.

Schultink gebruikt zijn rubriek voor beschouwingen over zeer uiteenlopende aspecten van taal en taalwetenschap, vaak naar aanleiding van een pas verschenen studie of een discussie die in die tijd actueel was. Zo schrijft hij herhaaldelijk over spellingkwesaties of de invloed van andere talen op het Nederlands, in die tijd dus nog vooral over germanismen. Hij wijdt een artikel aan 'de formele criteria en karakteristika van Sinterklaaspoëzie' en schrijft over de rol van 'moderne apparaten' als de taperecorder ('magnetofon') voor het taalkundig onderzoek. Opvallend is zijn belangstelling voor (het onderwijs van) het Nederlands in het buitenland. Meer dan eens bespreekt hij grammatica's of leerboeken van het Nederlands als vreemde taal, wat o.a. te maken zal hebben met het feit dat hij van 1951 tot 1956 werkzaam was als lector Nederlands aan de Uni-

versiteit van Kopenhagen. Dit verblijf in Denemarken verklaart zeker ook ten dele zijn fascinatie voor de Deense linguïst Louis Hjelmslev. Daarnaast gaat hij in tal van artikelen in op het werk van Nederlandse taalkundigen als Kloeke, Paardekooper, De Groot, Reichling of Van Haeringen.

Ook nieuwe ontwikkelingen in de taalkunde buiten Nederland worden besproken. Zo besteedt Schultink bijvoorbeeld aandacht aan het verschijnen van Noam Chomsky's *Syntactic structures* (1957), volgens hem een 'zeer instructieve studie'. Veel van zijn bijdragen kan men lezen als pleidooi voor de synchrone en structurele benadering van taal, een benadering die in die tijd nog geenszins vanzelfsprekend was. Dit maakt zijn NRC-rubriek buitengewoon interessant vanuit het oogpunt van de geschiedenis van de taalkunde. Men ziet in zijn bijdragen 'als het ware het structuralisme in Nederland definitief doorbreken', zoals Noordegraaf en Portielje in hun nabeschouwing stellen.

Matthias Hüning

Nicoline van der Sijs (red.), *Wereldnederlands. Oude en jonge variëteiten van het Nederlands*. Den Haag: Sdu uitgever, [2005]. – 196 pp.

In deze bundel worden, voor eerst voor zover ik weet, verschillende variëteiten van het Nederlands beschreven en vergeleken, zowel in Nederland zelf als in Suriname, het voormalige Nederlands Indië en Curaçao, alsmede het uit het Nederlands ontstane Afrikaans van Zuid-Afrika. In Nederland gaat het dan om het Jiddisch-Nederlands en de variëteiten van het Nederlands gesproken door Turken en Marokkanen. Over het fascinerende Moluks-Nederlands worden enkele opmerkingen gemaakt, maar dat blijft verder buiten beeld. Het boek vormt het een waardevolle bijdrage aan de groeiende literatuur over dit onderwerp. Zoals de redacteur, Nicoline van der Sijs, opmerkt (p. 9), richt boek het zich op een algemeen publiek, en de auteurs en de redacteur hebben er ook voor gezorgd dat er in het boek geen overdreven moeilijke termen voorkomen. Aan de andere kant probeert het boek wel grondig te zijn: er worden geen details overgeslagen ten behoeve van het luchtige verhaal.

Het overzicht van Fritz Ponelis heeft als titel 'Nederlands in Afrika: het *Afrikaans*' (pp. 15-30). Niet iedereen in Zuid-Afrika zal zich kunnen vinden in die omschrijving, maar in het stuk zelf wordt een rijk beeld gegeven van beeldgege-